Studia Językoznawcze tom 21

SYNCHRONICZNE I DIACHRONICZNE ASPEKTY BADAŃ POLSZCZYZNY

www.wnus.edu.pl/sj | DOI: 10.18276/sj.2022.21-03 | 35–45

ISSN (print): 1730-4180 | ISSN (online): 2353-3161

OPEN ACCESS

WYDAWNICTWO NAUKOWE US

CC BY SA

Iwona Kosek

ORCID: 0000-0002-3804-109X

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

i.kosek@uwm.edu.pl

Zwrot *dopychać / przepychać kolanem* we współczesnym zasobie frazeologicznym polszczyzny

Słowa kluczowe

związek frazeologiczny, znaczenie, motywacja

Keywords

phraseological unit, meaning, motivation

Zmiany leksykalne, w których można widzieć namacalne, najłatwiejsze do zaobserwowania świadectwo trwania języka w zmienności, wydają się współcześnie zachodzić niezwykle szybko. Narzucający się przykład stanowi słownictwo „pandemiczne" z ostatnich dwu lat, a więc jednostki w rodzaju *covid*, *covidowy*, *lockdown*, *koronawirus* (i liczne złożenia z członem *korona-*), *koronalia*, *koronialsi*, *wyszczepialność*, *mgła covidova* itp. Na wspomniane poczucie szybkości zmian w obrębie podsystemu leksykalnego mają wpływ przede wszystkim realia pozajęzykowe: przemiany społeczno-kulturowe, nowe technologie, szybki obieg informacji, łatwość jej rozpowszechniania, dostęp do ogromnych i różnorodnych (internetowych) zbiorów tekstów. Wszystkie te czynniki powodują, że z jednej strony zmiany lub ich zalążki może być łatwiej w tekstach uchwycić, z drugiej jednak – wiele z nich okazuje się „bohaterami dnia", o statusie przygodnego, jednorazowego zjawiska tekstowego.

W artykule opisywana jest jedna z nowszych, jak się wydaje, całostek już o statusie jednostki leksykalnej, a mianowicie frazeologizm *dopychać / przepychać kolanem* (*ktoś dopycha / przepycha coś kolanem*). Cel rozważań to ustalenie jego postaci, znaczenia (na

podstawie przeanalizowanych użyć[1]) i motywacji. Podejmowane tu zagadnienie należy niewątpliwie do szczegółowych w obrębie szerszej problematyki zmian w zasobie frazeologicznym polszczyzny (analizowanych w licznych publikacjach[2]), choć nasuwa też pewne uwagi ogólniejszej natury. Opis podzielono na dwie części: pierwsza dotyczy znaczenia i postaci całostki, druga – motywacji, ale zawarto w niej także kilka refleksji podsumowujących.

1.

Analizę rozpoczniemy od ciągu o postaci *dopychać kolanem*. Jako połączenie sfrazeologizowane, a więc asumaryczne znaczeniowo (zgodnie z tradycją definiowania pojęcia *frazeologizm*), zwrot w rozumieniu Andrzeja Marii Lewickiego[3], nie jest on rejestrowany w słownikach języka polskiego i słownikach frazeologicznych (zob. np. SFS, PSFP, SJPD, ISJP[4]). Wyjątek stanowią WSJP-Ż – internetowy (aktualizowany) słownik pod red. Piotra Żmigrodzkiego – i słownik *Verbel*[5]. Taki stan leksykografii sugerowałby, że mamy do czynienia z jednostką stosunkowo nową (choć oczywiście nie z „ostatnich dni"). Można ją odnaleźć w korpusach i wyszukiwarce Google (kilka danych liczbowych podajemy poniżej), zatem są to jednak współczesne przykłady użycia, dosyć nowe[6], co potwierdzałoby wyjściową hipotezę. Obserwacja tekstów wskazuje, że interesująca nas całość funkcjonuje czasownikowo, ale też z regularnymi derywatami imiennymi (imiesłowowym i gerundialnym), mającymi wysoką tekstową frekwencję, co dobrze oddaje zestawienie form z korpusu MoncoPL[7]. W dalszej analizie wszystkie te typy, składniowo i fleksyjnie odrębne,

---

[1] Łącznie przeanalizowano kilkaset kontekstów z wyszukiwarki MoncoPL i Google (zob. też przypis 12).

[2] Zob. np. Gabriela Dziamska-Lenart, Piotr Fliciński, „Nowa frazeologia publicystyczna", *Poznańskie Spotkania Językoznawcze* 31 (2016): 11–25; Piotr Fliciński, „Nowe związki frazeologiczne a mediatyzacja polszczyzny ogólnej", *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza* 14 (2007), 34: 17–30; tenże, „Sposoby pomnażania współczesnego zasobu frazeologicznego polszczyzny", w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. Stanisław Bąba, Krzysztof Skibski, Michał Szczyszek (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2010), 21–32; Katarzyna Kłosińska, „Skąd się biorą frazeologizmy? Źródła frazeologizmów i mechanizmy frazeotwórcze", w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich*, red. Gabriela Dziamska-Lenart, Jarosław Liberek (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016), 19–53.

[3] Zob. Andrzej Maria Lewicki, „Składnia związków frazeologicznych", *Biuletyn PTJ* 40 (1986): 75–82.

[4] Rozwiązania skrótów dla poszczególnych słowników zostały podane w Bibliografii.

[5] Zob. Iwona Kosek, Monika Czerepowicka, Sebastian Przybyszewski, *Verbel. Elektroniczny słownik paradygmatów polskich frazeologizmów czasownikowych. Teoria, problemy, prezentacja* (Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2020).

[6] Dla *dopychać kolanem* wszystkie przykłady znalezione przeze mnie w (całym) korpusie NKJP, mające datę publikacji, są późniejsze niż rok 2000.

[7] Zob. http://monco.frazeo.pl/, zakładka *Podsumowanie* po wyszukaniu połączenia *dopychać** kolanem*: http://monco.frazeo.pl/search?q=dopycha%C4%87**+kolanem&o=on&sf=0&o=on&d=1&dq=&dsort=id+asc&cs=1&cht=on&f=&t=&p=1&sd=2021-11-12+12%3A47%3A11&l=20#summary. Opis korpusu

omawiane będą łącznie. Ich rozgraniczenie dla prowadzonych rozważań nie jest istotne. Morfologicznie zarówno w przypadku związku wyjściowego, jak i regularnych derywatów można mówić o pełnym paradygmacie (werbalnym lub imiennym). Dla omawianego zwrotu istnieje odpowiednik aspektowy – *dopchnąć*.

Metaforyczne stosowanie przez użytkowników polszczyzny związku o postaci *ktoś dopycha coś kolanem* (i jego słowotwórczych derywatów) można zobrazować następującymi przykładami:

1. *I to jeszcze bardziej utwierdza mnie w przekonaniu, że należy wprowadzać reformy systemowe, poprawić system legislacji, być może wprowadzić obowiązkowe konsultacje społeczne także do projektów poselskich, by uniknąć tego typu sytuacji, że rząd wrzuca nam na siłę i dopycha kolanem wadliwe, na szybko pisane ustawy.* (dostęp 2.11.2021, https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=39&dzien=3&wyp=55&symbol=RWYSTAPIENIA_WYP&id=201)
2. *Samorządy dopychają kolanem swoje budżety, część społeczności oburzona protestuje – w skali kraju to niewiele zmienia, nie wpływa w żadnym razie na zmianę ogólnego kursu*. (monco.frazeo.pl)
3. *Nie ma Pan wrażenia, że rząd na siłę przepycha tę ustawę, dopychając kolanem?* (monco.frazeo.pl)
4. *Należało spodziewać się tego, że projekt będzie dopychany kolanem, na ostatnią chwilę.* (moncofrazeo.pl)
5. *Kolejne rządy unikały niepopularnych decyzji i - zadłużając państwo dopychały kolanem kolejne budżety.* (NKJP)
6. *Tym razem ma nie być pośpiechu i „dopychania kolanem". Wszystkie kontrowersje mają być przedyskutowane, wyjaśnione, poparte wyliczeniami i rzeczowymi argumentami*. (NKJP)
7. *Stwierdził, że radni „dopychają kolanem" ten kontrowersyjny projekt inwestycji mieszkaniowej. Zarzuca im zignorowanie protestu mieszkańców, co uważa za skandal*. (dostęp 3.11.2021, https://tko.pl/122328,2021,08,26,skandal-w-radzie-miasta-dopchneli-kolanem-projekt-dewelopera-mimo-protestow)
8. *Bruksela i Brytyjczycy mają czas tylko do jesieni, aby wynegocjować pobrexitową umowę o nowych stosunkach gospodarczych. Rokowania będą zapewne dopychane kolanem do ostatniej chwili, żeby uniknąć kosztownego „no-deal".* (dostęp 12.11.2021, http://ineuropa.pl/2020/06/27/londyn-miedzy-suwerennoscia-a-dostepem-do-ue/)
9. *Przykładowo, jeżeli kopista pomylił się twierdząc, że kuropatwa nie wysiaduje jaj, których nie zniosła (Jer 17:11), to ty i tak nie masz podstaw, żeby twierdzić, że*

---

i wyszukiwarki przedstawia Piotr Pęzik w artykule „Budowa i zastosowania korpusu monitorującego MoncoPL", *Forum Lingwistyczne* 7 (2020): 133–150.

Pismo o tym nie mówi. Będziesz więc na siłę szukał innego wytłumaczenia, żeby dopychać kolanem tekst Pisma do twojej ideologii. (NKJP)[8]

Po pierwsze, trzeba zauważyć, że frazeologizm jest charakterystyczny dla mediów, dla szeroko pojętej publicystyki. Najczęściej można się z nim spotkać w artykułach i komentarzach prasowych oraz w telewizyjnych programach informacyjnych i publicystycznych, w wypowiedziach dziennikarzy i polityków[9]. Używany jest przede wszystkim wtedy, gdy mówi się o stanowieniu prawa, o uchwalaniu przez różne gremia przepisów i projektów. Ten typ kontekstów ma w tekstach wyraźną przewagę. Stąd prawostronna łączliwość zwrotu głównie z takimi leksemami, jak *ustawa*, *budżet*, *projekt*, *rozporządzenie*, *rozwiązanie*, *reforma*, *zapis*, *regulacja*, *strategia*. Pozycja 'ktoś' wypełniana jest natomiast na ogół przez rzeczowniki będące nazwami osób pełniących określone funkcje publiczne lub nazwami gremiów (np. *samorząd*, *radni*, *sejm*, *senat*, *posłowie*, *komisja*).

Kwestia druga, zasadnicza w uporządkowanym opisie leksyki, ale trudna zwłaszcza w przypadku jednostek względnie nowych, to znaczenie omawianego zwrotu. W WSJP frazeologizmowi przypisano następującą definicję: 'ktoś próbuje przeforsować jakąś sprawę wbrew czyjejś woli i czyimś potrzebom'. Z przeanalizowanych przykładów użyć wyłania się przede wszystkim wspólny komponent, dający się zgrubnie opisać jako 'przeprowadzać coś „na siłę", naginając do swoich potrzeb'. W tym potocznym „na siłę" mieszczą się takie, aktualizowane w części kontekstów komponenty, jak 'wbrew czyjejś woli, nie zwracając uwagi na czyjeś protesty' (zob. 2, 6, 7), 'w pośpiechu', 'niedokładnie, w sposób niedopracowany, z licznymi wadami' (zob. 1, 4, 6). Elementem spajającym jest też, jak się wydaje, usilne (wbrew wszystkiemu) dążenie do celu, do przeforsowania sprawy (jak zostało to ujęte w WSJP-Ż). Można zatem uogólnić znaczenie następująco: 'jeśli ktoś dopycha coś kolanem, to uporczywie, stanowczo dąży do przeprowadzenia czegoś według swojej woli, nie licząc się z niczym, zwracając uwagę tylko na własne cele i potrzeby'. Owo nieliczenie się z niczym oznacza niebranie pod uwagę woli i opinii innych, postępowanie wbrew niej, ale też inne, wymieniane wyżej elementy, na przykład pośpiech kosztem jakości, lub jedynie ogólnie wskazywane mocne „naginanie" czegoś do swoich potrzeb, jak w przykładzie (9). Zależnie od kontekstu „siłowe rozwiązanie" może być kojarzone z różnymi typami działań. W opisanym znaczeniu (niemającym postaci eksplikacji znaczeniowej) zawiera się negatywna ocena działań wykonawcy czynności (podmiotu).

Kolejny problem w przypadku wchodzenia jednostki do zasobu leksykalnego stanowi ustalenie jej postaci. Do tej pory mowa była o zwrocie *dopychać / dopchnąć kolanem*, ale, jak wskazuje już tytuł artykułu, nie jest to jedyna postać frazeologizmu. W WSJP odnotowano *ktoś przepycha kolanem coś*, *ktoś dopycha kolanem coś* (i analogicznie: *przepchnął*, *dopchnął*...), przy czym postać z komponentem *przepychać* potraktowana została jako

---

[8] Dostęp do przykładów z NKJP i MoncoPL: 1.06–20.07.2021.

[9] Metadane NKJP wskazują na teksty prasowe i stenogramy z posiedzeń sejmu i senatu jako główne źródła przykładów.

hasłowa. W tekstach można spotkać także wystąpienia z segmentami *popychać*, *upychać*[10], *dociskać*. Ilustrują to poniższe przykłady:

10. [...] *sprawy nie można przepychać kolanem i trzeba jej poświęcić więcej uwagi*. (dostęp 3.11.2021, https://www.rp.pl/publicystyka/art13288231-kto-gra-paktem-fiskalnym)
11. *Dziś mamy kolejny przykład – ustawa trafiła do Sejmu 20 kwietnia i jest przepychana kolanem, bez konsultacji, a ta ustawa jest bardzo zła*. (moncofrazeo.pl)
12. *No, jeśli się tak potężną nowelizację przepycha kolanem , byle szybciej, byle weszła wżycieodstycznia,zeskandaliczniekrótkimvacatiolegis,botakajestwolapolityczna, bo trzeba za wszelką cenę znów dać wyborcom jakiś prezent,* […] *to nic dziwnego, że są w tym poważne niedoróbki.* (dostęp 10.11.2021, https://podatki.gazetaprawna.pl/artykuly/8283834,polski-lad-podatek-dochodowy-skladka-zdrowotna.html)
13. *Po co to było? Robić ustawę w trzy dni, popychać kolanem, dawać pretekst do tych wszystkich szaleństw, zamiast złożyć projekt rządowy.* (dostęp 2.09.2021, https://dorzeczy.pl/kraj/36315/ziemkiewicz-po-co-to-bylo-wydaje-mi-sie-ze-pis-tak-lubi.html)
14. *Upychany kolanem „gniot" antyrolniczy, bo tak należy nazwać tę ustawę, został skorygowany w nocnych obradach o kilka poprawek do projektu*. (dostęp 4.11.2021, https://www.cenyrolnicze.pl/wiadomosci/prawo-i-finanse/20611-zakaz-ubojureligijnego-wykreslony-z-projektu-ustawy-o-ochronie-zwierzat)
15. *Moim zdaniem dzisiaj wnioskodawcy jak w soczewce pokazali tutaj, jak ta nieprzemyślana, pod publiczkę, propagandowa reforma wygląda. Ona została niedopracowana, wprowadzona na siłę, dociśnięta kolanem, a konsekwencje tego ponoszą maleńkie dzieci.* (dostęp 20.09.2021, https://sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=88&dzien=2&wyp=161&symbol=RWYSTAPIENIA_WYP&id=164)[11]

Z punktu widzenia systemowego opisu zasobu frazeologicznego podane postaci trzeba interpretować jako warianty jednostki. Można im przypisać podane wyżej znaczenie, wyraźnie natomiast różnią się one frekwencją. *Dopychać* i *przepychać kolanem* mają zdecydowanie więcej wystąpień niż pozostałe postaci, co stanowiło bezpośrednią przyczynę uwzględnienia obu komponentów w tytule artykułu. Z danych uzyskanych z korpusu MoncoPL wynikałoby, że najczęściej wykorzystywany jest frazeologizm z komponentem *przepychać* (nieco częściej niż z *dopychać*)[12], na zapytanie *popychać kolanem* wyszukiwarka MoncoPL zwraca kilka przykładów, na *upychać kolanem* – kilkadziesiąt, ale także innych znaczeniowo, *dociskać kolanem* w interesującym nas znaczeniu ma kilkanaście

---

[10] *Upychać kolanem* często (także w przykładach sprzed 2000 r.) występuje w innym znaczeniu: 'z trudem umieszczać kogoś lub coś w miejscu, gdzie jest zbyt ciasno' (zob. wsjp.pl).

[11] Z przykładów w wyszukiwarce MoncoPL można wywnioskować istnienie także innej jednostki: *dociskać kogoś kolanem* 'próbować kogoś do czegoś zmusić / coś na kimś wymusić'.

[12] Dla *przepychać kolanem* (przy odstępie 3) wyszukiwarka MoncoPL zwróciła 575 przykładów, z czego po wyeliminowaniu powtórzeń pozostało około 230. Wariant z *dopychać* uzyskał 315 wyników, realnie ok. 170 (dostęp 4.11.2021).

poświadczeń[13]. Takie wyniki potwierdzałyby słuszność wyboru przez twórców WSJP wariantu z komponentem *przepychać* jako podstawowego. Nieco zaburzają ten obraz dane z NKJP, w którym (zaznaczmy, że przy dużo niższej frekwencji frazeologizmu) przeważa *dopychać kolanem* (13 przykładów), dla *popychać* odnotowano jeden przykład wystąpienia w całym korpusie, dla *upychać* w omawianym znaczeniu – 2, *dociskać* – 4, natomiast dla *przepychać* – 0. Ponieważ z wyszukiwarki Google trudno uzyskać konkretne liczby wystąpień[14], a dwa komponenty czasownikowe mają zdecydowanie wyższą frekwencję od pozostałych (czego dowodzi korpus MoncoPL), można oba uznać za warianty główne. Dodajmy, że orientacyjne dane frekwencyjne z wyszukiwarki MoncoPL wskazują na rzadsze wykorzystywanie odpowiedników dokonanych niż niedokonanych.

2.

Od momentu ukazania się prac Andrzeja Marii Lewickiego na temat motywacji związków frazeologicznych[15] rzadziej mówi się o całkowitej znaczeniowej nieprzejrzystości tych jednostek. Jak wiadomo, lubelski badacz wyróżnił trzy poziomy motywacji: kategorialno-gramatyczną, leksykalną i globalną. Ponieważ opisywany związek charakteryzuje się asumarycznością znaczeniową, skupimy się na motywacji globalnej, a więc stopniu czytelności metafory tkwiącej u jego podstaw. Całość odsyła, jak się wydaje, do typowych życiowych sytuacji związanych z próbą umieszczenia rzeczy w małej, ograniczonej przestrzeni, w której jest ich już dużo. *Dopychanie kolanem* łączy się pierwotnie z próbami włożenia ubrań do szafy, w której się już nie mieszczą, a zwłaszcza z pakowaniem walizki (*dopychanie kolanem* pokrywy walizki). Działania w takich sytuacjach wymagają użycia siły wobec stawiającej opór materii, by uzyskać cel, jakim jest zamknięcie „pojemnika" (zmieszczenie w nim rzeczy). Właśnie te elementy kojarzące się z sytuacją: „siłowość", opór i cel – „zamknięcie" – okazały się nośne i sugestywne, istotne dla metaforycznego funkcjonowania połączenia, stanowiąc podstawę podanego w poprzednim punkcie znaczenia (forsowania „na siłę", dopasowywania, naginania czegoś). Przy takim objaśnieniu mielibyśmy do czynienia z motywacją określaną przez Lewickiego[16] jako metaforyczną. Sprowadza się ona do tego,

---

[13] Część kontekstów z *dociskać* i *upychać* jest trudna do znaczeniowej interpretacji, niejasne są intencje nadawcy.

[14] Bardzo orientacyjne dane sugerują porównywalność wystąpień dla form *przepychał / dopychał kolanem*, lekką przewagę *przepycha*, *przepychanie* nad *dopycha*, *dopychanie*, zdecydowanie więcej form z bezokolicznikiem *dopychać* niż *przepychać* (dostęp 4.11.2021).

[15] Zob. Andrzej Maria Lewicki, „O motywacji frazeologizmów", w: *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. I, red. Mieczysław Basaj, Danuta Rytel (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982), 33–47; tenże, „Motywacja globalna frazeologizmów. Znaczenie przenośne, symboliczne i stereotypowe", w: *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. III, red. Mieczysław Basaj, Danuta Rytel (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985), 7–23.

[16] Lewicki, „Motywacja globalna frazeologizmów", 7–23.

że dwa wyrażenia mają wspólny przynajmniej jeden element znaczenia. W wyrażeniu (lub połączeniu) wyjściowym element ten jest na ogół implikowany, podczas gdy w wyrażeniu motywowanym staje się elementem głównym[17].

Wskazany typ motywacji przychodzi na myśl (wręcz narzuca się) jako objaśnienie genezy jednostki o postaci *dopychać kolanem*. Nasuwa też myśl, że być może tę postać należałoby przyjąć jako pierwotną, stąd w tytule artykułu taka właśnie kolejność wariantów (z *dopychać* na pierwszym miejscu). Nie da się wprawdzie stwierdzić jednoznacznie, który wariant „był pierwszy" (jak powiedziano w poprzednim punkcie, frekwencja dwóch postaci jest porównywalna; nie zdołano też ustalić tego na podstawie datowania przykładów użyć), chwytamy całość *in statu nascendi*, zauważmy jednak, że objaśnienie obecności komponentu *kolanem* w związku jest możliwe i najlepiej uzasadnione właśnie przy odniesieniu do postaci z segmentem *dopychać*. Być może *przepychać kolanem* to wynik kontaminacji *dopychać kolanem* i jednego ze znaczeń czasownika *przepychać* (por. definicję w ISJP: 'mówimy, że ktoś przepchał jakąś sprawę, jeśli załatwił ją pokonując czyjś opór lub inne trudności'). Połączenie *dopychać kolanem* jako motywujące pozwala też objaśnić wszystkie elementy znaczenia dające się wydobyć z użycia sfrazeologizowanego: nie tylko działanie na siłę i pokonywanie oporu, ale też dążenie do osiągnięcia celu, zamknięcia, sfinalizowania czegoś (zgodnie z potrzebami). Pozostałe komponenty akcentują, aktualizują któryś z elementów: siłowość (*upychać*, *popychać*), siłowość i pokonywanie oporu (*przepychać* – zarówno w podanym wyżej znaczeniu, jak i w kontekstach *przepychać zlew*, *rurę*). Pierwotność postaci *dopychać kolanem* stanowi, jak powiedziano, jedynie hipotezę badawczą, ale przemawiają za nią opisane czynniki motywacyjne.

Analizowana jednostka jest z jednej strony jednym z kolejnych (wielu) przykładów uzupełniania zasobu frazeologicznego, z drugiej – o tyle ciekawym, że pod kilkoma względami nieoczywistym. Stanowi wreszcie obraz problemów, z jakimi badacz styka się przy próbach precyzyjnego opisu stosunkowo nowych czy kształtujących się wciąż jednostek. Dwa typowe problemy – opis znaczenia i znalezienie konstrukcji motywującej – zostały już wskazane. Wyłowienie semów kształtujących jednostkę jest w przypadku związków nowych utrudnione przede wszystkim ze względu na różnorodność znaczeniową przykładów (por. np. wypowiedź (9) na tle (1)–(8)). Nie wszystkie konteksty (i intencje użytkowników) są wyraziste, z jednej strony część oscyluje między znaczeniem dosłownym i metaforycznym, a z drugiej – na etapie kształtowania frazeologizmu nie da się prosto różnicować przykładów, odrzucać tych „niepasujących", ponieważ znaczenie (będące punktem odniesienia) jest na tyle nowe, że nie stanowi jeszcze „twardej" bazy dla analizy tekstowych przekształceń i zmian[18] (nie możemy być pewni, czy w podawanym, projektowanym znaczeniu

---

[17] Lewicki podaje jako przykład omawianego typu motywacji zwrot *coś pęka w szwach*.

[18] Zob. Iwona Kosek, „*Spuścić kogoś na drzewo* – analiza własności i motywacji związku frazeologicznego", w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich*, red. Gabriela Dziamska-Lenart, Jarosław Liberek (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016), 159–170.

uwzględniono wszystkie definicyjne semy). Można jedynie opisać sytuację w jej obecnym kształcie.

Problem kolejny to odpowiedź na pytanie, jak określić sposób pomnażania/uzupełniania zasobu frazeologicznego „reprezentowany" przez jednostkę i co uznać za jej źródło. Ponieważ zwrot *dopychać kolanem* i jego warianty powstały, jak się wydaje, na gruncie języka polskiego (nie jest kalką, skoro brak odpowiedników analizowanego zwrotu z podobnymi komponentami np. w języku angielskim), pytanie można zawęzić do alternatywy: czy mamy do czynienia z frazeologizmem strukturalnym, czy z zapożyczeniem wewnętrznym? Jak wiadomo, „jedynym kryterium rozgraniczenia obu kategorii jest wykrycie miejsca «narodzin» danego frazeologizmu"[19]. Jak powiedziano wcześniej (zob. p. 1), zwrot *dopychać kolanem* jest charakterystyczny dla publicystyki, a nieco szerzej – dla języka mediów. Posługują się nim przede wszystkim dziennikarze, politycy i komentatorzy sceny politycznej. Jeśli, kierując się metadanymi z przykładów, typem użytkowników oraz „miejscem" wystąpień (telewizyjne programy informacyjne i publicystyczne, prasa), język publicystyki uznać za „teren" genetyczny, obszar pierwotny dla zwrotu, problemem kolejnym będzie odpowiedź na pytanie o stopień rozpowszechnienia: czy *dopychać / przepychać kolanem* jest jednostką polszczyzny ogólnej, zapożyczeniem wewnętrznym, czy jedynie jednostką jednej z jej odmian (mającą w tej odmianie status neologizmu strukturalnego)? Ta kwestia łączy się w dużej mierze z czynnikami zewnętrznymi i także można ją uznać za charakterystyczną dla określania źródeł współczesnej leksyki. Szybki obieg tekstów skutkuje trudnościami z uchwyceniem różnicy czasowej między funkcjonowaniem jednostki w jej pierwotnym źródle i w szerszym obiegu, przekraczanie granic często następuje niemal równocześnie z narodzinami jednostki (stąd niektórzy badacze mówią o poligenezie wielu wyrażeń[20]). Ponieważ przykłady użyć interesującego nas zwrotu (i jego wariantów) pochodzą nie tylko z wymienionych wyżej domen, wykorzystywany jest on nie tylko przez ludzi mediów, w wyszukiwarce MoncoPL i w NKJP odnajdujemy przykłady „prywatnych" komentarzy czy przykłady z Usenetu – można przyjąć, że jest przynajmniej w trakcie (używając określenia Piotra Flicińskiego) „procesu aklimatyzacji".

Powyższe ustalenia są opisem synchronicznym, opisem stanu „na dziś". Nie należy zapominać, że dla frazeologii liczne modyfikacje kontekstowe są chlebem powszednim i zawsze mogą doprowadzić do przesunięć znaczeniowych lub powstania nowego związku. Jako przykład pierwszej sytuacji można podać wyrażenie *młode wilki* opisywane przez

---

[19] Zob. Stanisław Bąba, Jarosław Liberek, „O sposobach pomnażania zasobu frazeologicznego współczesnej polszczyzny", w: *Słowo. Tekst. Czas – VI. Nowa frazeologia w nowej Europie. Materiały VI międzynarodowej konferencji naukowej (Szczecin 6–7 września 2001 r., Greifswald 8–9 września 2001 r.)*, red. Michaił Aleksiejenko, Walerij Mokijenko, Harry Walter (Szczecin–Greifswald: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2002), 350.

[20] Zob. Kłosińska, „Skąd się biorą frazeologizmy?", 33.

Beatę Nowakowską[21], drugą zaświadcza np. zwrot *bić się w piersi*. Odnotowywana przez Stanisława Bąbę[22] jako innowacja postać *bić się w cudze piersi* doprowadziła do wykształcenia związku o przeciwnym do *bić się w piersi* znaczeniu – ‘zrzucać winę na kogoś innego’ (zob. opis w WSJP). Nie można wykluczyć zatem ani zmian znaczeniowych (choć dzisiaj komponent ‘przeprowadzać coś na siłę, naginając do swoich potrzeb’ wydaje się stabilny), ani powstania nowej jednostki. Z użyć z różnymi czasownikami, gdyby rozszerzał się zakres łączliwości, może na przykład wyłonić się przysłówek *kolanem*. Istnienie takiej możliwości wydają się potwierdzać pojedyncze na razie konteksty w rodzaju *Forsowanie kolanem, na siłę* […] *rozwiązań sprzecznych z traktatem budzi większy sprzeciw* czy: *kolanem i wyborczym szantażem, wydusił ze swoich partnerów tzw. Pakt Stabilizacyjny, a później do niego aneks*[23].

Na zakończenie jeszcze jedna uwaga: omawiany zwrot jest też interesującym przykładem z komunikacyjno-perswazyjnego punktu widzenia i związku różnych jednostek z uwarunkowaniami pozajęzykowymi. Określone fakty polityczne (przyjmowane ustawy) mają wyraźny wpływ na „skokową” frekwencję jednostki i typy użytkowników (mediów), co można zaobserwować, analizując metadane z wyszukiwarki MoncoPL (zob. zakładki *Fasety* i *Trendy* dla *dopychać** kolanem*, *przepychać** kolanem*). Do medialnej „użyteczności” jednostki i jej upowszechnienia przyczyniły się zapewne obrazowość i ekspresywność (dominujące w tym przypadku nad funkcją nazwotwórczą), charakterystyczne dla frazeologii zwłaszcza w jej potocznym wydaniu, a dla języka współczesnych czasów równie istotne jak samo nazwanie zjawiska.

Bibliografia

Bąba, Stanisław. *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny.* Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1989.

Bąba, Stanisław, Jarosław Liberek. „O sposobach pomnażania zasobu frazeologicznego współczesnej polszczyzny”. W: *Słowo. Tekst. Czas – VI. Nowa frazeologia w nowej Europie. Materiały VI międzynarodowej konferencji naukowej (Szczecin 6–7 września 2001 r., Greifswald 8–9 września 2001 r.)*, red. Michaił Aleksiejenko, Walerij Mokijenko, Harry Walter, 347–355. Szczecin–Greifswald: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2002.

Dziamska-Lenart, Gabriela, Piotr Fliciński. „Nowa frazeologia publicystyczna”. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze* 31 (2016): 11–25.

Fliciński, Piotr. „Nowe związki frazeologiczne a mediatyzacja polszczyzny ogólnej”. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza* 14 (2007), 34: 17–30.

---

21 Zob. Beata Nowakowska, *Nowe połączenia wyrazowe we współczesnej polszczyźnie* (Kraków: Lexis, 2005), 89–91.

22 Zob. Stanisław Bąba, *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1989), 92.

23 Pierwszy przykład pochodzi ze strony: *Ziobro pogratulował Morawieckiemu przemówienia*, dostęp 21.06.2022, https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-11-19/ziobro-pogratulowal-morawieckiemu-za-przemowienie-w-pelni-sie-utozsamiamy/, drugi – z NKJP.

Fliciński, Piotr. „Sposoby pomnażania współczesnego zasobu frazeologicznego polszczyzny". W: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. Stanisław Bąba, Krzysztof Skibski, Michał Szczyszek, 21–32. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2010.

Kłosińska, Katarzyna. „Skąd się biorą frazeologizmy? Źródła frazeologizmów i mechanizmy frazeotwórcze". W: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich*, red. Gabriela Dziamska-Lenart, Jarosław Liberek, 19–53. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016.

Kosek, Iwona. „*Spuścić kogoś na drzewo* – analiza własności i motywacji związku frazeologicznego". W: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich*, red. Gabriela Dziamska-Lenart, Jarosław Liberek, 159–170. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016.

Kosek, Iwona, Monika Czerepowicka, Sebastian Przybyszewski. *Verbel. Elektroniczny słownik paradygmatów polskich frazeologizmów czasownikowych. Teoria, problemy, prezentacja*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2020. Wersja 1.0. http://uwm.edu.pl/verbel/.

Lewicki, Andrzej Maria. „O motywacji frazeologizmów". W: *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*. T. I, red. Mieczysław Basaj, Danuta Rytel, 33–47. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982.

Lewicki, Andrzej Maria. „Motywacja globalna frazeologizmów. Znaczenie przenośne, symboliczne i stereotypowe". W: *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej.* T. III, red. Mieczysław Basaj, Danuta Rytel, 7–23. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985.

Lewicki, Andrzej Maria. „Składnia związków frazeologicznych". *Biuletyn PTJ* 40 (1986): 75–82.

NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. http://www.nkjp.uni.lodz.pl/.

Nowakowska, Beata. *Nowe połączenia wyrazowe we współczesnej polszczyźnie*. Kraków: Lexis, 2005.

Pęzik, Piotr. „Budowa i zastosowania korpusu monitorującego MoncoPL". *Forum Lingwistyczne* 7 (2020): 133–150.

Wykaz skrótów

ISJP – Bańko, Mirosław, red. *Inny słownik języka polskiego*. T. 1–2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.

PSFP – Bąba, Stanisław, Gabriela Dziamska, Jarosław Liberek. *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.

SFS – Skorupka, Stanisław. *Słownik frazeologiczny języka polskiego języka polskiego*. T. 1–2. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1989.

SJPD – Doroszewski, Witold, red. *Słownik języka polskiego*. T. 1–11. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna" i Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958–1969.

WSJP-Ż – Żmigrodzki, Piotr, red. nauk. *Wielki słownik języka polskiego*. https://wsjp.pl/index.php?pwh=0.

Zwrot *dopychać / przepychać* kolanem we współczesnym zasobie frazeologicznym polszczyzny

Streszczenie

Celem artykułu jest opis postaci, znaczenia i motywacji stosunkowo nowego zwrotu frazeologicznego współczesnej polszczyzny, występującego zwłaszcza w języku mediów, używanego najczęściej, gdy mowa o uchwalaniu prawa, przepisów i projektów. W części pierwszej zanalizowano kwestie problemowe dotyczące znaczenia oraz postaci zwrotu, w części drugiej – motywację, którą (zgodnie z typami wyróżnionymi przez A.M. Lewickiego) da się opisać jako motywację globalną metaforyczną. Związek występuje w kilku tekstowych wariantach, z których najwyższą frekwencję mają *przepychać* i *dopychać kolanem*. Wspólny komponent znaczeniowy wyłaniający się z przeanalizowanych przykładów można wstępnie opisać jako ‘uporczywie, stanowczo dążyć do przeprowadzenia czegoś według swojej woli, zwracając uwagę tylko na własne cele i potrzeby’. W artykule usytuowano zwrot także na tle głównych sposobów pomnażania zasobu frazeologicznego polszczyzny.

A phrase *dopychać / przepychać kolanem* in the contemporary phraseological repertoire of the Polish language

Summary

The aim of the article is to describe the form, meaning, and motivation of the relatively new phrase in the contemporary Polish language, which appears particularly in the media and used most frequently when talking of passing law, regulations, and projects. In the first part the problematic questions were analysed concerning the meaning and form of the phrase, in the second part – the motivation which (according to the types distinguished by A.M. Lewicki) can be described as a global metaphoric motivation. The phrase appears in several textual variants of which the most frequent are *przepychać* and *dopychać kolanem*. The common semantic component emerging from the analysed examples can be initially described as ‘persistently, firmly strive to carry something out according to one’s will, paying attention only to one’s own aims and needs’. In the article the phrase was also considered against the background of the main ways of multiplying the phraseological repertoire of the Polish language.

Cytowanie

Kosek, Iwona. „Zwrot *dopychać / przepychać kolanem* we współczesnym zasobie frazeologicznym polszczyzny”. *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny* 21 (2022): 35–45. DOI: 10.18276/sj.2022.21-03.